

Történeti munkák a német munkajog területén

ALTH GUIDO

Az utóbbi két esztendőben a Német Demokratikus Köztársaság munkajogi szakirodalmja gyors egymásutánban két munkajogtörténeti munkával gyarapodott.¹

I.

A babelsbergi „Walter Ulbricht” Német Állam- és Jogtudományi Akadémia munkajogi intézetében dolgozó *F. Kunz* megbízott docens és *W. Tippmann* adjunktus tollából tanulmánykötet jelent meg, amelynek célja — az előszó szerint — az, hogy „a jogi fakultások és a Német Akadémia hallgatóinak tanulmányi segédletül szolgáljon . . . és . . . ezen túlmenően . . . az üzemekben és az igazgatási szerveknél, valamint a szakszervezetek körében a munkajog jelenlegi állásának megismerését megkönnyítse . . .”

A szerzők munkájuk felépítését és tartalmát is ezzel a célkitűzéssel indokolják, hozzáfűzve, hogy munkájuktól — amely az első kísérlet a munkajog fejlődésének egész Németországra kiterjedő bemutatására — azt remélik, hogy „a dolgozók széles körét egész Németországban meg fogja ismertetni a német munkajog fejlődésének alapvonásaival”.

Ezt a célkitűzést tükrözi és világítja meg Kunz és Tippmann könyvének hármas tagozódása. Az első rész Németország kapitalista munkajogának fejlődését tárgyalja a XIX. század elejétől a hitleri fasizmus szétzúzásáig. Ezen a részen belül külön szakaszt szentel az 1871 előtti és az imperializmus szakába átlépő 1871 utáni kapitalista munkajogi törvényhozás ismertetésének és bírálatának, egészen az 1918. évi novemberi forradalomig terjedően. E leíró és helyenként kritikai vázlat keretében, illetve ennek háttereként jellemzi a gazdasági és politikai helyzetet az 1848. évi forradalmat megelőző időszakban, hangsúlyozva, hogy 1800 körül a német proletariátus mint osztály nem volt megszervezve, és politikai erőtenyezőként első ízben röviddel az 1848-as forradalom előtt a sziléziai gyári munkások felkelése alkalmával lépett a porondra.

A több mint egy évszázadon át, egészen 1918-ig hatályban volt félfeudális porosz eszelédtörvény rendelkezésein kívül különösen nyomasztó volt e kor munkásaira a nők és gyermekek munkaerőjének kiszípolázása, amelynek következményeként a hadsereg utánpótlása, az újoncozás is egyre nehezebbé vált. A gyermekek munkaidejét 1839-ben állapították meg a betöltött 9. életévben, majd a szervezett munkásság megmozdulásainak hatására ezt a korhatárt 1853-ban a betöltött 12. életévben szabták meg.

A kapitalista munkajogi törvényhozás 1871. és az 1918. évi novemberi forradalom közé eső szakaszára jellemző Németország gyors iparosodása, és ennek megfelelően a proletariátus növekedése és megizmosodása. Az erősödő munkásmozgalom első eredménye az ipartörvény novellájának (1878) kivívása. Ez bizonyos védelmet biztosított a nőknek, fiataloknak és terhes anyáknak. Intézkedett a gyárfelügyelői intézmény bevezetéséről. Ugyanebben az évben látott napvilágot „a szociáldemokrácia közveszélyes törekvéseinek leküzdéséről” szóló retrográd jellegű törvény, amelyet követtek a német munkásmozgalom által kiharcolt engedményként 1883-ban a munkás betegbiztosítási törvény, 1884-ben a balesetbiztosítási törvény és 1889-ben az öregségi és rokkantbiztosításról szóló törvény. A még ebben az évben lezajlott nagy bányász-sztrájk eredményeképpen új bányatörvény látott napvilágot 1892-ben, amelyet 1891-ben az ipartörvény újabb módosítása előzött meg. Ezekben az új jogszabályokban a munkásság nyomására tett bizonyos engedmények jelentkeztek.

¹ Frithjof Kunz — Werner Tippmann, *Die Entwicklung des Arbeitsrechts in Deutschland*. Schriftenreihe „Arbeit und Fürsorge”. Heft 19, VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin, 1956. 132 o.; Dr. Rudolf Schneider: *Geschichte des Arbeitsrechts der Deutschen Demokratischen Republik*. Deutsches Institut für Rechtswissenschaft. Schriftenreihe „Arbeitsrecht”, Heft 3. Deutscher Zentralverlag, Berlin, 1957. 96 o.

A szerzők ezután részletes képet festenek a tarifaszerveződések problémájáról, amelynek ebben az időben még nincs jogintézményi jellege, csupán a sztrájkjal alátámasztott tényleges erejével kellett számolni.

„A német szociáldemokrata párt és a szakszervezetek reformista vezetőinek az első világháború kitörése után elkövetett árulása — írják a szerzők — azzal a következménnyel járt, hogy a munkajog terén nehéz harcok árán kivívott . . . engedményeket a kormány visszavonta, és hogy a kapitalista kényszerrendszabályok egyre szigorúbbak lettek.”

Kunz és Tippmann az 1918. évi novemberi polgári forradalom és a fasiszmus kezdete közötti időszak gazdasági és politikai helyzetképeként bemutatása után a weimari alkotmányban foglalt szociális alapjogokkal kapcsolatban megállapítják, hogy ezeket kihirdették ugyan, de a jogok megvalósításának eszközeiről az alkotmány nem tett említést.

A tarifaszerveződések állami elismerése 1918-ban megtörtént ugyan, de mint a szerzők kifejtik, ez nem sok hasznot jelentett a dolgozók számára. Ugyanígy az üzemi tanácsokról szóló 1920-as törvény sem, amelynek állítólagos célja „a munkavállaló és a munkaadó közös gazdasági érdekeinek” előmozdítása lett volna. Hosszabb eszmefuttatást közölnek a szerzők a 8 órás munkanap bevezetése körüli harcokról is.

Ezután vázlatosan áttekintik a hitleri fasiszmus munkaügyi törvényhozását és annak különböző intézményeit, megállapítva, hogy a fasiszta munkaügyi jogszabályok általában a második világháború előkészítését célozták. A munkakönyvre vonatkozó rendelkezések, a munkaerővándorlás megakadályozása, a felmondási jog felfüggesztése, a hadigazdálkodás bevezetése, a munkabérek rögzítése, a munkaidő szabályozása, az anyavédelmi törvény, mind-mind a dolgozók jogainak korlátozását jelentette. A fasiszta munkajog kíméletlensége megnyilvánult a zsidó, lengyel és szovjet munkásokra vonatkozó különleges rendelkezésekben is. A fasiszta munkajog a maga egészében — állapítják meg a szerzők — a dolgozók egyre nagyobb mértékű jogfosztását jelentette, amelynek igazolására H. Rhode fasiszta jogászt idézik.

Kunz és Tippmann könyvének az előzőekben adott vázlatos ismertetéséből kitűnik, hogy a szerzők a maguk elé tűzött oktató és tájékoztató célnak megfelelően az időrendi leíró módszert alkalmazták a kapitalista-német munkajognak a fasiszmus szétzúzásáig terjedő kritikai bemutatásánál. A szerzők ezt a módszert alkalmazzák munkájuk második részében is, amely a Német Demokratikus Köztársaság szocialista munkajogának kialakulását tárja elő, valamint munkájuk harmadik részében is, amely a nyugat-németországi munkajog fejlődését 1945 óta röviden vázolja és bírálja.

Kunz és Tippmann munkája, mint láttuk, belső tagozódásában követi az 1945 előtti történelmi szakaszok egymásutánját: császári birodalom, weimari korszak, hitleri fasiszmus. Az ehhez a tagozódáshoz alkalmazott „gazdasági és politikai helyzetképek” azonban a címen túlmenően, egyébként igen helyesen, a mindenkori társadalmi viszonyok változását is felölelik és emellett kitérnek már magában az illető időszakban alkotott különböző munkajogi vonatkozású joganyagra is. Ez a kapcsolat az ímént említett leíró módszerüknek viszont előnyére válik; nem egyszerű felsoroló munkajogtörténeti dokumentációs anyagot adnak csupán, hanem sikeresen és alaposan rávilágítanak a mindenkori, helyel-közzel aprólékosan ismertetett tételes munkajogi szabályok okozati összefüggésére is, az adott gazdasági, politikai és társadalmi helyzettel kapcsolatban.

Ugyanakkor ennek az általános háttérnek felvázolásával itt-ott a felületesség határára járó nagyvonalúság mutatkozik, nem annyira elméleti, mint inkább gyakorlati értelemben; a munka nem domborítja ki mindenütt eléggé, illetve részletadatokkal gyakran elhomályosítja a munkajogi jogszabályok lényegét, azt, ti. vajon azok a munkásoktól elvonják-e vagy újabb eszközei voltak-e a kizsákmányolásnak. Ez az utóbbi megállapítás főleg az 1945 utáni nyugatnémetországi kapitalista munkajogi törvényhozás fejlődésével foglalkozó, kissé elnagyolt és túl rövidre fogott harmadik részre vonatkozik. A Német Demokratikus Köztársaság munkajogának kialakulását ismertető második részben is inkább az aránytalanságot lehetne kifogásolni, tekintettel arra, hogy erre a szerzők mindössze az összterjedelem egynegyedét szentelik, ami tartalmi vonatkozásban is érezteti hatását.

II.

Ezt az aránytalanságot hivatott nyilván áthidalni a másik munkajogtörténeti munka, amely *Schneider* professzor tollából a Német Jogtudományi Intézet munkajogi kiadványsorozatában jelent meg, és címe szerint is csak az új demokratikus munkajogról szól, amely 1945 óta a szovjet megszállási övezetben, majd 1949. okt. 7-e óta a Német Demokratikus Köztársaságban fejlődött ki.

Bár Schneidernek ez a munkája, amely régebbi idő óta szerepelt a Német Jogtudományi Intézet munkatervében, később jelent meg, mint Kunz és Tippmann könyve, mégis az utóbb említett szerzők és részben már a Schneider által rendelkezésükre bocsátott kézirat anyagára és elvi fejtegetéseire támaszkodva mutatták be a német demokratikus munkajog fejlődését.

Schneider munkája az új demokratikus német munkajog alapelveinek kidomborítására támaszkodik, fejtegetéseit tudományosabb rendszerbe foglalja, mint az előbb ismertetett munka. A fejtegetések során összehasonlító jogi jellegű utalásokkal kitér az 1945 előtti kapitalista munkajogra is, amelynek számos rendelkezése továbbra is hatályos az 1945 utáni nyugatnémet munkajogban. Ezzel a módszerrel tömörebb és plasztikusabb helyzetképet vázol, mint Kunz és Tippmann munkája.

Schneider könyvét két főrésze osztja. Az első részben a munkajog fejlődését a fasizmus szétzúzásától a Német Demokratikus Köztársaság megalapításáig terjedő időben elért eredményekben mutatja be. Megállapítja a szerző, hogy a fasizmus szétzúzása új szakaszt jelent Németország történetében, amely megteremtette az antifasiszta demokratikus erők számára az új demokratikus Németország felépítésének előfeltételét. A Szovjet Katonai Igazgatás törekvése kezdettől arra irányult, hogy elősegítse a potsdami egyezmény végrehajtását és támogassa a haladó erőknek az antifasiszta demokratikus rend felépítésére vonatkozó törekvéseit. Ezzel olyan demokratikus munkajog kialakulásának alapjait rakták le, ami a dolgozók akarát tükrözi és kizárólag az ő érdekeiket szolgálja. Természetes, hogy az új munkaügyi jogalkotás terén új feladatok merültek fel, amelyeket meg kellett oldani.

Az új német demokratikus munkajog fő elveinek ismertetése után a nagybirtok és a monopoltőke felszámolását említi, mint a demokratikus munkajog megteremtésének egyik legfontosabb előfeltételét. Ezután áttér a népi tulajdon kialakulásának kérdésére, valamint az új szociális munkaviszony jelentőségére és a munkajognak ezekkel kapcsolatos fontos feladatára.

A Német Kommunista Párt KB-ának már 1945. június 11-én kidolgozott akcióprogramjában szerepelt a dolgozók védelme a vállalkozók önkénye és a kizsákmányolás ellen, a bér- és munkafeltételek rendezése, valamint a legális szakszervezetek visszaállítása. E követelések valóraváltásának biztosítékát jelentette a munkásegység megteremtése: Németország Szocialista Egységpártjának megalakulása. Az egyesülést kinőndő pártkongresszuson elfogadott „Alapelvek”-ben szerepel az egyesülési, sztrájk- és szerződési jog, a 8 órás munkanap, a törvényes munkavédelem, különösen nők és fiatalok számára, a társadalombiztosítás új szabályozása, a munkához való jog, a betegségi, rokkantsági és öregségi biztosítás újbóli szabályozása. A párt által kidolgozott alkotmánytervezet munkajogi vonatkozású szakaszainak szószserinti közlésével viszont érdekes szövegtörténeti adalékot nyújt az olvasónak.

Az egységes szabad szakszervezetek alakítását a Szovjet Katonai Igazgatás már 1945. június 10-én kelt 2. sz. parancsa engedélyezte. A szakszervezetek megalakulása további biztosítéka volt a dolgozók munkajogi követeléseinek megvalósulásának. Fontos szerep jutott e téren az új demokratikus államapparátus fokozatos kiépítésének is. A szovjet megszállási övezetben az SZKI 1945. július 27-én kelt 17. sz. parancsa többek között igazgatási szerv felállítását engedélyezte a munka- és társadalombiztosítási ügyek ellátására. E szervnek egyik speciális feladata volt új, demokratikus munkajog alapjainak lerakása, „az antidemokratikus és nemzeti szocialista munkaügyi és bérpolitika, a társadalombiztosítás és szociális gondozás németországi fasiszta rendszerének teljes felszámolása és e vonatkozásban is egy demokratikus jogrend megteremtése” — írja a szerző.

Az SZKI említett 2. sz. parancsával tette meg az első intézkedéseket a tipikusan fasiszta jogszabályok hatályon kívül helyezésére. Átmenetileg csak azokat a rendelkezéseket lehetett még alkalmazni, amelyek az újjáépítést és a dolgozók jogainak biztosítását szolgálták. A megszálló hatalmak e téren is megmutatkozó ellentéteire világít rá a szerző akkor, amikor közli, hogy az SZKI 66. sz. parancsa hatályon kívül helyezte az 1937. évi birodalmi tisztviselőtörvényt is. A Szövetséges Ellenőrző Tanács által 1945 szeptemberében kiadott törvény viszont ebben a vonatkozásban nem említette meg ezt a fasiszta jellegű törvényt. Az Ellenőrző Tanács nyugati szövetséges tagjainak — jegyzi meg Schneider — nem állott érdekében a polgári államok megbízható támaszának, a hivatásos tisztviselői karnak eltörlése.

Ahhoz, hogy a gazdasági életet a háborús romok eltakarítására és a békés termelésre át lehessen vezetni, szükségessé vált a munkaerők nyilvántartásba vétele és irányítása. Ehhez először ugyancsak az SZKI adta meg az egységes irányelveket. A munkaerő-

helyzet nemcsak a szovjet övezetben, hanem Németország egész területére vonatkozóan szükségessé tette a munkaerőirányítást. A Szövetséges Ellenőrző Tanács 1946 januárjában elrendelte „a munkaképes korban lévő lakosság számbavételét”. Ez a rendelkezés is az SZKI korábbi parancsainak nyomdokain haladt.

Az újjáépítés első hónapjaiban tehát a megszálló és az önkormányzati igazgatási szervek főcélja az volt, hogy a gazdasági kaoszt megszüntessék, a német gazdasági életet talpraállítsák. Az SZKI egyidejűleg az új munkajog kialakulásának útját is egyengette.

A könyv első fejezete, mint láttuk, az új munkajog megteremtésének és fejlődésének előfeltételeivel foglalkozott. A második fejezet ennek az új demokratikus munkajognak kezdeti kialakulásáról szól. Az első alapvető és átfogó munkajogi rendelkezések 1946 végén és 1947 elején a tartományi alkotmányokban láttak napvilágot.

Ezek sorában Schneider először az üzemi tanácsokra vonatkozó rendelkezésekkel foglalkozik, visszapillantást vetve az 1920. évi üzemi tanácsi törvény sovány és a hitleri korszak még soványabb szabályozására. Összehasonlítói jogi adalékként megemlíti a szerző az üzemi szervezetéről szóló 1952. évi nyugatnémet törvényt. Megállapítása szerint az ebben foglalt szabályozás az üzemi tanácsok szerepét a kapitalista vállalkozók érdekeinek képviseletére szorított „hozzászólási joggá” és „meghallgatási joggá” zsugorította. Az üzemi tanácsok kérdését tulajdonképpen az Ellenőrző Tanács 1946. április 10-én kiadott 22. sz. ún. üzemi törvénye szabályozta. Ebben az időben a szovjet megszál-lási övezet majd minden üzemében már működtek ilyen tanácsok, amelyek szilárd pozíciót harcoltak ki maguknak. Amíg az előbb említett 1920. évi üzemi törvény a vállalkozók érdekeinek képviseletét is e tanácsok kötelességévé tette, addig az utóbbi, a tanács szovjet tagjának befolyására, az üzemi tanácsot kifejezetten és egyértelműen a munkások és alkalmazottak szakmai, gazdasági és szociális érdekvédelmi szervének nyilvánította. Kimondta továbbá, hogy az üzemi tanácsok tennivalóik a szakszervezetekkel együttműködve látják el. A szerző kiemeli, hogy ez az együttműködés az antifasiszta-demokratikus rend felépítésében és feltételei között — bár nagy a jelentősége —, de a szakszervezetekkel párhuzamosan csak átmeneti jellegű lehet. Az üzemi tanácsok funkcióit később, a Szabad Német Szakszervezeti Szövetség 1948 novemberében Bittersfeldben tartott konferenciájának határozatához képest, az üzemi szakszervezeti csoportvezetőségek vették át.

A tarifaszerveződések kötésére vonatkozó szabadság helyreállítására áttérve, a szerző fejtegetéseiben az 1918. évi német tarifarendelethez foglalt szabályozásból indul ki, amely csupán a szervezett ipari munkások számára biztosított némi jogokat, de amelyeket a kapitalista vállalkozó igyekezett a döntőbizottságokon keresztül és a nem szervezett munkások felhasználásával kijátszani. A fasiszta rendszer a bér- és munkafeltételeket egyoldalúan diktálta. Az SZKI 1945. évi 180. sz. parancsa helyreállította a tarifaszerveződések kötésére, a bérek megállapítására vonatkozó jogot a szakszervezetek és a munkaadók között. A pár nappal később, 1946 januárjában napvilágot látott 26. sz. parancs a mezőgazdaságban is megengedte a tarifaszerveződések kötését és első ízben állapította meg Németországban a mezőgazdasági munkások minimális bértételeit. A tarifaszerveződésekre vonatkozó átfogó szabályozást az SZKI 1947-ben kiadott 61. sz. parancsa tartalmazta, amelyhez egy minta-kollektív szerződés is volt mellékelve. Ezzel kapcsolatban Schneider az új szabályozást egybeveti az ún. weinari köztársaság idején érvényben lévő jogi helyzettel. Az új szabályozásnak megfelelő tarifaszerveződések eleinte a népi és egyéb társadalmi tulajdonban lévő üzemekben, valamint a magánüzemekben egyformán kötötték. Ilyen vonatkozásban megkülönböztető szabályozást csak az 1950. évi, a kollektív szerződésekről szóló rendelet hozott.

A bérkérdésnek az „egyenlő munkáért, egyenlő bér” elvét biztosító szabályozását tárgyalva, a szerző részletesen kitér a fasiszta rendszer főbb rendelkezéseire, majd az SZKI idevágó parancsaival foglalkozik. Az SZKI 180. sz. parancsa, összhangban az Ellenőrző Tanács 1945. okt. 12-i direktívájával, a bérek ideiglenes rögzítését rendelte el, de minden egyéb korlátozást megszüntetett. A teljesítményi elv általános bevezetését a fennálló súlyos gazdasági helyzet még ekkor nem tette lehetővé, de a bérrögzítés fokozatos megszüntetése már akkor is elsőrendű célként szerepelt a munka termelékenységének fokozása érdekében. Ez látható az 1945. december 12-i 168. sz. parancsban is, amely a Német Birodalmi Vasutak munkásainak és alkalmazottainak bérezése kapcsán már a teljesítményi elv érvényesítése érdekében számos rendelkezést tartalmaz a szovjet megszállási övezet vonatkozásában.

Alapvető változást hozott az SZKI 1946-ban kiadott 253. sz. parancsa a nők és ifjún munkások bérezéséről. Az Ellenőrző Tanács 1946. szeptember 16-án az „egyenlő munkáért egyenlő bér” elvét egész Németországra kiterjesztette. A különbség csak az —

írja a szerző —, hogy míg az Ellenőrző Tanács e direktívája szerint a nők és ifjűmunkások bérét egyenlő teljesítmény alapján fel lehet emelni a felnőtt férfi munkacörök bérének szintjéig, addig az SZKI parancsa szerint fel kell erre a szintre emelni.

A nők és ifjűmunkások egészségvédelme is az új munkavédelmi szabályozás körpontjában állott. A szerző — miként Kunz és Tippmann is — visszapillantást vet, de tömörebb és áttekinthetőbb formában a múlt század negyvenes, ötvenes éveig visszamenőben a gyermekmunka kihasználása terén fennállott szomorú helyzetre és általában a munkavédelem és a munkásság harcos fellépése közötti kapcsolatra, végül a fasiszta rendszer túlkapásaira. A munkavédelmi igazgatás szempontjából is vázolja a szerző az összeomlás pillanatában fennálló helyzetet, amely a munkavédelem nagyfokú szétforgácsoltóságát és áttekinthetelenségét tükrözte. A nyugati megszálló hatalmak és az Ellenőrző Tanács nem tettek komolyabb intézkedéseket a helyzet orvoslására. Az SZKI viszont már 1945 novemberében, a 150. sz. parancsával kezdeményezte a kérdés rendezését. Az első feladat a szétforgácsoltág megszüntetése volt, felszámolták a különböző szervek működésében mutatkozó párhuzamosságot és átfedéseket. A 150. sz. parancs alapján kiadott rendeletek a demokratikus igazgatási szervek mellett egységes munkavédelmi szervezetet létesítettek: a munkavédelmi felügyelő feladatköre a baleset elleni védelem, az egészségvédelmi berendezések ellenőrzésén felül kiterjedt a munka- és pihenőidő, a nők és ifjűmunkások, valamint a csökkent munkaképességűek foglalkoztatásának, valamint a munkához való jog és a bérezéssel kapcsolatos kérdések ellenőrzésére is. Ezeket a munkavédelmi felügyelőket elsősorban a munkásosztály tagjai sorából választották ki.

A munkavédelem keretében különös figyelmet fordítottak a nők és ifjűmunkások kímélésére. Az 1946. évi 253. sz. parancs elrendelte azoknak a munkaköröknek a felülvizsgálatát, amelyek a nők számára tiltott munkaköröknek minősülnek. Az SZKI 1947-ben kiadott 39. sz. parancsa felsorolja azokat a munkákat, amelyeknek végzése nők számára túl nehéz, egészségükre ártalmas és ezért tilos. Amikor kiterjeszti a foglalkoztatási tilalmat a nehéz testi és a nők egészségére ártalmas munkakörökre, ugyanakkor azonban kihagyott a tiltott munkák közül olyanokat, amelyek nem esnek az előbbi kategóriába, hanem sértik a nők egyenjogúságának elvét. A fiatalok munkavédelme tekintetében egyelőre hatályban maradt az 1938. évi ifjűségvédelmi törvény, amely megállapította a fiataikorúak munkaidejét, a munkaszüneteket, az egészségre ártalmas munkaköröket, és az új, demokratikus munkavédelmi igazgatás és a dolgozók szervezeteinek ellenőrzése mellett — állapítja meg a szerző — elegendő biztosítékot nyújtott a fiatalok jogvédelmének biztosítására.

A munkaidő tekintetében mind az Ellenőrző Tanács 1946. január 26-i, mind az SZKI 1946. február 17-i 56. sz. parancsa a 48 órás munkahetet, illetve a 8 órás munkanapot vette alapul, de emellett tisztázta a kivételek engedélyezésével kapcsolatos illetékességi kérdéseket is. Másféppen bírálta el a túlmunkát, amelyet az illetékes államigazgatási szerv is csak kivételesen indokolt esetekben engedélyezhet.

Az összeomlásig a német dolgozóknak a fizetett szabadsághoz való joga csak kis mértékben érvényesült. Szabadságot csak tarifaszerveződés esetén engedélyeztek. A dolgozók szabadsághoz való jogát általános érvényű jogszabály nem szabályozta. A tarifaszerveződések tartama pedig mindenkor a pillanatnyi erőviszonyoktól függött. A szabadság kérdését átfogóan első ízben az SZKI 1946. évi 147. számú parancsa szabályozta, egyelőre egy évre szólóan. Még nem állapította meg a szabadság minimális idejét, de már érvényre juttatta a teljesítményi elv és a pótszabadság engedélyezése útján az egészségre ártalmas, nehéz vagy felelősségteljes munkakörök figyelembevételét. A 112. számú parancs melléklete már kifejezetten a „fizetett szabadság szabályozásáról” szól, megtiltotta a szabadság részletekben való igénybevételét, illetve a szabadságidő céljával ellentétben állónak nyilvánított a pénzben való megváltását. Megállapította továbbá, hogy ha a szabadság idejét vállalati okok miatt kivételesen megszakítják, a dolgozónak pótszabadságra van igénye.

A Német Demokratikus Köztársaság önálló munkajogának történelmi előzményei között előkelő helyet foglal el a szovjet megszállási övezetben kialakult egységes és demokratikus társadalombiztosítási rendszer. Ennek kialakulása a szerző szerint két alapvető körülményből indul ki: először a társadalombiztosításnak a fasiszta rendszer alatt pénzügyileg teljesen szétzilált helyzete szükségessé tette az erők összpontosítását és azt, hogy a társadalombiztosító intézmények túlnyomó részben hadicélokra felhasznált vagyonából megmaradt csekély anyagi eszközökkel a legrövidebb idő alatt biztosítani lehessen a nagyszámú munka- és keresésképtelen dolgozó, valamint az átmenetileg munkanélküliek egzisztenciáját; másodsor a társadalombiztosítás demokratikus reform-

jánál figyelembe kellett venni a már az 1891. évi erfurti pártkongresszuson elfogadott programot, a munkásságnak azt a követelését, hogy a társadalombiztosítást „a munkásoknak az igazgatásban való jelentős közreműködése mellett” egységesítsék.

Először a társadalombiztosítás szétforgácsoltságának felszámolását hajtották végre. Az egységesítés két szakaszban, és pedig alulról felfelé történt. Először az egyes tartományok szintjén hajtották végre a társadalombiztosítás reformját, majd 1947 elején az egész megszállási övezetben egységesítették a társadalombiztosítás új rendszerét. Erre vonatkozóan az SZKI 1947. február 1-i hatállyal jóváhagyta a Német Munkaügyi és Szociális Igazgatás által a kötelező társadalombiztosításról, az önkéntes társadalombiztosításról és a munkanélküliség elleni kötelező biztosításról szóló rendeleteket, amelyeknek hatálya most már az egész szovjet megszállási övezetre kiterjedt. Schneider e rendeletek mindegyikéről, lényeges tartalmuk ismertetésére is kiterjedő, méltatást közöl.

Az egységes és az igazságszolgáltatás többi ágától független munkaügyi bírósághozkodást a német munkásosztály már a XIX. század vége óta szorgalmazta. Eltekintve a századfordulón létrehozott ipari és kereskedelmi bíróságoktól, amelyek csupán az önálló munkaügyi bírósághoz kialakulásának kezdeti előzményei voltak, az egységes munkaügyi bíróságokat csak 1926-ban hozták létre. Sem ez, sem a fasizmus idején eszközölt módosítások nem szolgálták a munkásság érdekeit. Az SZKI 1946. január 27-én kelt parancsával elrendelte, hogy a szovjet övezetben március 1-én meg kell szervezni az önálló munkaügyi bíróságokat. Megállapította az új munkaügyi bíróságok hatáskörét és igazgatási szempontból czekek az új munkaügyi bíróságokat kizárólag a munkaügyi igazgatásnak rendelte alá.

A munka harmadik fejezetében Schneider az SZKI által 1947. október 9-én kiadott 234. számú parancsot ismerteti és méltatja, amely a szovjet megszállási övezet munkajogának összefoglalásáról és továbbfejlesztésének irányairól szól. E parancs a bevezetésben megállapítja, hogy „a szovjet megszállási övezetben a német munkásmozgalomnak a munkajog szabályozása terén elért vívmányait, valamint a munkások és alkalmazottak jogait nemcsak helyreállították, hanem ezek olyan mértékben bővültek, amilyenre Németország történelmében eddig sohasem került sor”. E parancs a munkatermelékenység emelése érdekében és a munkafegyelem megszülditása céljából új munkarendet írt elő. Nagy hatást gyakorolt a munkásfiatalok védelmére terén is. A munkabérpolitikával kapcsolatban leszögezte minden vonalon és minden iparágban az „egyenlő munkáért, egyenlő bér” elvét. A szabadságok kérdésének rendezését tökéletesítette és egységesítette. A szakmai képzés megjavítását sürgette, és ezzel kapcsolatban a szerző 40 évre visszanyúló rövid áttekintést ad erről a problémáról. E parancs jóváhagyta az ipari munkások szakmai képzéséről szóló keretrendeletet is, és különösen fontos lépéseket tett az ipari tanulók bérezése terén. Ez a 234. számú parancs fontos rendelkezéseket tartalmaz az üzemek orvosi ellátásáról is. Egységes alapelveket állapított meg a munka alóli felmentésre vonatkozóan, ami lényegesen megjavította a munkafegyelmet is. A szerző összefoglalóan megállapítja e parancsról, hogy „a társadalmi élet minden területén, de különösen a munkajog terén nagy fellendülés kútforrása volt, hozzájárult az új munkaviszonyok megszülditéséhez, és megteremtette az alapokat az 1948 elején meginduló és az egész népgazdaságot átfogó tervszerű munkához”.

Schneider professzor munkája negyedik fejezetében a fent ismertetett 234. számú parancs óta a Német Demokratikus Köztársaság megalapításáig terjedő, kerekén két esztendő munkajogi joganyagát tekinti át. A népi tulajdonban lévő vállalatok munkaviszonyainak új fejlődési szakaszában szükségessé vált a köztük és a magánüzemek közötti megkülönböztető szabályozás. Ez a különbségtétel a bérek különböző jellegén alapult. A magánszektorban a munkabért kapitalista elveken alapulónak tekintették. A népi tulajdonban lévő vállalatoknál ez viszont a munkateljesítmény minőségén és mennyiségén lement munkarészesedés. Ezt az elvi különbséget vette figyelembe a Német Gazdasági Bizottság az 1948. szeptember 29-én kiadott és a népi tulajdonban lévő vállalatok bérpolitikájára vonatkozó irányelveiben. A teljesítményi bér a munkanormához igazodik; bérbizottságokat alakítanak, amelyeknek feladata a vállalatnál a béralakulás minden kérdésének megtárgyalása, a munkanormák kialakítására és a teljesítmény fokozására vonatkozó bérezési javaslatok előterjesztése. A bérbizottságnak minden javaslatát a vállalat vezetőjének és a vállalati szakszervezeti vezetőségnek be kell mutatnia, életbeléptetéséről pedig a vállalat vezetőjének kell gondoskodnia.

A vállalatok munkájának tervezése megkövetelte a munkacről való tervszerű gondoskodást. Az Ellenőrző Tanács 3. számú parancsa a kényszer útján történt munkakerő szétosztását az 1945-ben fennálló helyzetben a termelés megindítása érdekében elkerülhetetlen átmeneti formának tekintette. A Német Gazdasági Bizottság 1948. június 2-án

kelt rendelete alapelveként mondogatta ki, hogy a munkaerőszükségletet toborzás útján kell biztosítani. Később az 1951. július 17-én kelt, a munkaügyi igazgatási szervek feladatairól és a munkaerő irányításáról szóló rendelet, valamint ennek végrehajtási utasításai az előbb említett elvi alapon haladtak tovább; az 1954. szept. 30-án kiadott rendelet pedig teljesen áttért a munkaerőszükségletnek kizárólag önkéntesen jelentkezők közül toborzás útján való biztosítására.

A szakmunkásképzés terén nagyjelentőségű volt az 1948. nov. 19-i rendelet, amely a vállalatok és igazgatási szervek köteletségévé tette, hogy dolgozóikat továbbképzés céljából 26 hétig terjedhető időn át, kivételes esetekben azonban még hosszabb időre is, átlagos bérük vagy fizetésük folyósítása mellett szabadságolják.

Schneider professzor munkájának, a mindössze 16 oldalra terjedő, második része a munkajognak a Német Demokratikus Köztársaság megalakulása óta bekövetkezett további fejlődéséről szól. A szerző munkájának ezt az első rész terjedelméhez képest aránytalanul rövid részét két fejezetre tagolja. Az ötödik fejezetben a dolgozóknak a Német Demokratikus Köztársaság alkotmányában biztosított jogait ismerteti, összehasonlítva utalásokkal az 1949. május 23-i bonni alaptörvény megfelelő rendelkezéseire. A hatodik és utolsó fejezet pedig a Német Demokratikus Köztársaság alkotmányában biztosított munkajogi jellegű alapjogokat és a további munkajogi jogszabályokat tárgyalja. Az alkotmány 18. cikke kifejezetten előírja az egységes munkajog megalkotását a dolgozók döntő mértékben való közreműködésével. Ezzel a rendelkezéssel az alkotmány kitűzte a munkajog területén megvalósítandó főfeladatokat. A szerző kiemeli, hogy a kapitalizmus körülményei között ilyen követelést sohasem lehetett volna teljesíteni, hiszen a kapitalista vállalkozó és a kapitalista állam egyik fő módszere éppen a munkásosztály szétforgácsolása a dolgozók különböző csoportjaira, és e csoportok mindegyikének más és más munkafeltételeket szab. Ilyen körülmények között a kapitalizmusban az egységes és önálló munkajog megteremtését az adott körülmények akadályozták. Ezért volt a weimari alkotmánynak az egységes munkajog megteremtésére irányuló programszerű rendelkezése eleve kudarcra ítélve. A Német Demokratikus Köztársaságban ezek a gátló tényezők már nem álltak fenn. A demokratikus rend építése során elért eredmények a Népi Kamarának és a kormánynak már 1950-ben lehetővé tették olyan törvény megalkotását, amely kizárólag azt célozta, hogy a dolgozók helyzetét megjavítsa, jogaikat növelje és alkotó kezdeményezésekre, nagyobb teljesítményekre, a munka termelékenységének fokozására és a munkafeltételek megjavítására sarkallja őket. A Német Demokratikus Köztársaságban 1950. május 1-én hatályba lépett a munka törvénykönyve, amely minden állampolgárnak biztosítja a munkához való jogot, amelynek megvalósulásáért a német munkások több mint egy évszázad óta küzdöttek.

Az 1951. július 12-én kelt, a munkaügyi igazgatásról és a munkaerő irányításáról szóló rendelet rendelkezései abból indulnak ki, hogy a „munkaerőszükséglet fedezése, az utánpótlás irányítása, valamint a nők bekapcsolása a termelési folyamatba a régi vágású munkaközvetítés módszereivel” nem vihető keresztül. Az 1950. ápr. 4-i törvény 4. §-ában pedig arra utal, hogy „a Német Demokratikus Köztársaság új demokratikus rendjében . . . a munkások és alkalmazottak közreműködési jogosítványa . . . a demokratikus állami szervek útján valósul meg”. Az állami szervek ezért kötelesek a Szabad Német Szakszervezetek Szövetségének illetékes szerveivel és a szövetség kötelékébe tartozó szakszervezetekkel a legszorosabban együttműködni. Továbbmenően biztosította a szakszervezetek e jogát az 1953. dec. 10-én kelt rendelet is.

Befejezésül a szerző a kollektív szerződések terén elért eredményeket, a termelés fokozására és a bérezésre vonatkozó rendelkezéseket, a munkatermelékenység emelésének legfontosabb módszerét, az aktivista és versenymozgalmakat jellemzi. Szól továbbá a munkaerő védelmére vonatkozó újabb és a szabadsághoz való jogról szóló 1951. évi rendeletekről. A mezőgazdasági munkások munkafeltételeinek megjavításáról már a munka törvénykönyvének megjelenése előtt, a mezőgazdasági munkások munkaviszonyainak újabb szabályozását tartalmazó 1949. dec. 12-én kelt rendelet intézkedett. De — mint erre a munka egyik bírálója, Jacobi is rámutat — a szerző idevonatkozó fejtegetéseiben nem szentel elég figyelmet arra, hogy e tételes jogszabályok a gyakorlatban milyen mértékben kerültek alkalmazásra; erre pedig éppen a mezőgazdasági munkások munkavédelmével foglalkozó jogszabály szolgáltathat tanulságos példát. Végül megemlíti a munkaügyi viták eldöntésére vonatkozó újabb szabályozást és az egyeztető bizottságok szerepét.

Mindkét ismertetett munkajogtörténeti munkát a német szakirodalom általában kedvezően fogadta. Schneider professzor fentebb ismertetett könyvéről szóló bírálatában Jacobi professzor, a lipcsei egyetem munkajogi tanszékének vezetője, hangsúlyozza

Schneider felfogásától eltérő nézetét azzal kapcsolatban, hogy az üzemi bizottságoknak a vállalatot kell képviselniük, nem csupán a vállalati dolgozókat, mert csak ez biztosítéka annak, hogy az egyeztető bizottság által a kötelességszegő magatartása megfelelő anyagi felelősségrevonással járhasson. Elfogadható továbbá Jacobi professzornak az a megjegyzése is, hogy a munkához való joggal kapcsolatban legalábbis meg kellett volna említenie a szerzőnek, hogy a Német Demokratikus Köztársaság alkotmánya sem az általános munkakötelezettséget, sem a munkafegyelem megtartására való kötelezettséget nem mondja ki. Schneider művének a fentiekben adott vázlatos ismertetéséből az is kitűnik, hogy az egyes fejezetek között bizonyos aránytalanság mutatkozik. Erre már külső terjedelmük is utal. Természetesen a külső terjedelem nem döntő az egyes fejezetek tartalmi értékére nézve, de talán áttekinthetőbb tagolás lett volna az, ha a rövidebb fejezetek közül a harmadikat és negyediket, másfelől pedig az ötödik és hatodik fejezeteket a szerző összevonta volna. Ezt tartalmi és tárgyi okok is kívánatossá és indokolttá tették volna.

Befejezésül legyen szabad megemlíteni azt, hogy a Schneider professzor könyvéhez fűzött bevezető megjegyzések szerint az itt ismertetett két munkajogtörténeti mű szerzői a közeljövőben a németországi munkajog történetének monografikus ismertetését vették tervbe.